

DANH VỌNG VÀ THẤT VỌNG

(PHẦN 3)

“NHỊ TRÙNG”

I.

1.

24 tuổi, hiền lành nhút nhát, Dostoievski bỗng nhận ra mình nổi danh, được các nhà văn đương thời lẫn các nhà phê bình và rất đông quần chúng ngợi khen nồng nhiệt. Ông trở nên chủ đề của những cuộc thảo luận văn chương sôi nổi. Một tương lai sáng sủa và thành công mở ra trước mắt. Nhiều năm qua, ông mang mặc cảm tự ti trong sự giao thiệp cùng giới thượng lưu quý tộc. Bây giờ, chính họ lại tìm đến với ông!

Những lá thư Dostoievski gửi Mikhail từ mùa đông 1845 sang mùa xuân 1846 đều kết thúc bằng những lời hân hoan cực độ. Trong thư đề ngày 16/11/1845, nhà văn viết:

“Anh ạ, em nghĩ rằng danh vọng sẽ không bao giờ đến với em dữ dội như hiện tại. Cả nửa thành phố St. Pétersbourg nói về Những Người Nghèo Khó của em. khắp nơi, em đều được đón chào với sự quý trọng khó tin mà có thật. Mọi người đều tò mò theo em. Em từng được giới thiệu với những người tài ba và giới thượng lưu quý phái. Hoàng thân Odoyevski đã xin em cho ông gặp. Còn Nam tước Sologub lại bứt tóc khổ sở khi nghe Panayev đoán xác rằng em là một thiên tài và sẽ giẫm nát bọn họ xuống bùn như. Ai cũng chào mừng em như thể với một con người kỳ diệu. Hễ những gì em nói ra, chẳng mấy chốc sẽ được lập lại ngay tại một xó xỉnh nào trong thành phố, rằng ‘Dostoievski đã nói như thế’, rằng ‘Dostoievski đã làm như kia’... Riêng Belinski lại dành cho em một tình cảm và sự lưu tâm rất lớn.”

Tuy nhiên, không phải chỉ những thăm viếng của các Bá tước hay Nam tước khích động sự hão huyền của Dostoievski thôi, quan trọng hơn hết là cuối cùng ông trở thành “một người trong giới”. Nekrásov và Grigorovich đưa ông đến tham dự các buổi họp mặt tại nhà Ivan Panayev, một trong những khách thỉnh văn chương nổi tiếng nhất St. Pétersbourg, tọa lạc nơi góc đại lộ Fontanka và Nevski. Tại đây, nhà văn được đón chào nồng nhiệt. Một tham dự viên kể lại:

“Thoạt tiên, Dostoievski tỏ ra là một người cả thẹn, nhưng khi cất giọng đọc lên tác phẩm đầu tay, anh đã làm ngáy ngất cả bọn chúng tôi.”

2.

Tháng 7/1845, Dostoievski đến nghỉ hè tại nhà Mikhail ở Reval. Nơi đây, ông bắt đầu viết *Nhị Trùng*, một sáng tác nghiên cứu bậc thầy về “tính hai mặt của con người”, trong đó, sự mâu thuẫn tu tưởng –vừa yêu vừa ghét- của nhân vật dựa trên khía cạnh bệnh lý học, lần đầu tiên trong văn chương Nga đã được Dostoievski đào sâu.

Câu chuyện như sau:

Yakov Petrovich Golyadkin, một viên thư ký sống với người đầy tớ tên Pétrushka. Dù bản chất cả thẹn và dễ phục tùng, thỉnh thoảng Golyadkin cũng tự tưởng tượng mình như một kẻ quyền uy, được xã hội ưu đãi, cấp trên kính trọng và các đồng nghiệp ưa chuộng.

Thế rồi Golyadkin bỗng dưng thấy mình bị chế nhạo bởi vị xếp và bạn hữu, luôn cả những người trong tỉnh. Ông không hiểu tại sao.

Một bữa, tình cờ chạm trán với một kẻ giống ông đến nỗi không chỉ trên hình thể, tên tuổi, mà còn ở cùng trong một tỉnh với ông. Con người "Golyadkin thứ hai" lập tức trở nên một phần tử quan trọng của cuộc đời ông. Golyadkin và gã kia kết làm bạn. Thoạt đầu, kẻ lạ này chiếm hữu việc làm của Golyadkin. Tức giận, nhưng Golyadkin vẫn phải công nhận các thành công của hắn, nhìn hắn được cảm tình ngợi khen của đồng nghiệp và ban lãnh đạo. Sau, hắn làm những việc chống lại ông, gây ra cho ông nhiều kẻ thù. Cuối cùng, nhân vật "nhị trùng" lèo lái ông trở thành loạn trí.

Câu chuyện kết thúc với hình ảnh "con người thứ hai" này giúp Golyadkin leo lên một chiếc xe ngựa chạy đến nhà thương điên.

Nhưng có phải điều này xảy ra với Golyadkin chẳng?

Thật sự, Golyadkin không biết rằng đó chỉ là một thứ “nhị trùng phân tính”, biểu tượng cho “bản ngã thứ hai” đối nghịch trong chính con người thật của mình.

3.

Những thân hữu khách thỉnh nhà Ivan Panayev tỏ ra rất sùng bái Dostoievski. Belinski, chủ trương nhóm Hiệp Hội Báo Chí Quốc Gia biểu lộ “*nổi ưa thích ngáy ngất*” và đối đãi với Dostoievski giống như với “*một đứa con cưng*”.

“Em thường xuyên gặp gỡ Belinski. Không ai tỏ ra có thiện cảm với em hơn ông ta. Với tất cả những nghiêm trang nhất, ông nhìn thấy nơi em một khả năng biện luận mạnh mẽ trước quần chúng (...) Belinski thúc hối em hoàn tất tác phẩm Nhị Trưng. Ông đã công bố về nó với toàn văn giới và hầu như đã dàn xếp cùng Krayevski, chủ bút nhà xuất bản Tổ Quốc, để chính Nekrásov (thuộc nhóm Belinski) có thể đọc quyền xuất bản nó.”

Tự ái chàng văn sĩ trẻ càng được ve vuốt bởi tình bạn kết giao với Tourgueniev:

“Vài ngày trước đây, thi sĩ Tourgueniev từ Paris trở về Nga (có lẽ anh đã nghe đến tên anh ta?), và ngay giây phút đầu gặp em, anh ta tỏ ra quyến luyến em đặc biệt, dữ dội đến nỗi Belinski phải bảo rằng anh ta yêu em. Ngược lại, em cũng yêu anh ta nữa.

Anh ạ, đó thật là một con người kỳ diệu! Một thi sĩ 25 tuổi, tài năng, quý phái, tiếng tăm, giàu có, trí thức... đủ cả. Em nghĩ, không điều tốt đẹp nào mà không đến với anh ta.”

4.

Tuy nhiên bên dưới lớp mặt nạ bề ngoài hào nhoáng, Dostoievski còn ẩn chứa một con người *“mơ mộng, cô đơn, không bao giờ thỏa mãn được những khát khao về tình thương và hạnh phúc.”* Trái tim trẻ trung, chưa kinh nghiệm, chứa đầy thiên tâm mở ra chân thành với tất cả. Có điều nào cảm động, thật thà hơn những lời Dostoievski đã kể cùng anh:

“Những con người quý phái ấy không biết cách nào đơn giản để biểu lộ tình cảm của họ đối với em.”

Nhận định về Dostoievski, Nam tước Sologub viết:

“Trong căn nhà trọ nhỏ tại một trong những con đường khá hẻo lánh của Pétersbourg, tôi nghĩ là con đường mang tên Sand, tôi gặp chàng tuổi trẻ, vẻ bề ngoài xanh xao bệnh hoạn. Anh mặc cái áo ngoài khá cũ, hai tay áo cắt ngắn một cách kỳ dị như thể chúng đã được may cho người nào khác. (...) Anh trông lúng túng, hoàn toàn rối loạn, mời tôi ngồi vào ghế bành. Đó là chiếc ghế duy nhất trong phòng, trông khá cũ và lỗi thời. Tôi nhận ngay ra rằng anh là người có bản chất e thẹn, thận trọng và kiêu ngạo, nhưng đầy tài năng và dễ xúc cảm cao độ. Tôi ngồi lại với anh chừng hai mươi phút.

Lúc từ giã, tôi mời anh đến nhà dùng bữa thân mật với tôi. Lập tức Dostoievski kêu lên, thái độ vô cùng thành thật: ‘Không, thưa Nam tước, tha thứ cho tôi!’, anh nói trong vẻ mặt hoàn toàn mất bình tĩnh, hai bàn tay siết chặt lại, ‘thất su

trong đời, tôi chưa từng tham dự vào xã hội thương lưu và điều ấy rất khó cho tôi’.”

Riêng bác sĩ Riesenkampf đưa ra nhận xét:

“Giới trẻ trong lứa tuổi ngoài hai mươi thường ưa thích kiếm tìm cho mình một mẫu đàn bà lý tưởng và thường bị quyến rũ bởi những người đàn bà đẹp. Điều ấy đặc biệt không xảy đến với Fyodor Dostoievski. Anh luôn luôn tỏ ra lãnh đạm với đám đông đàn bà, và sự thật phải nói rằng anh hầu như có ác cảm với chuyện đeo đuổi các người phụ nữ ấy.”

Adoty Panayeva cũng diễn tả về nhà văn thời kỳ ấy:

“Nhìn thoáng qua Dostoievski, người ta nhận ra ngay anh thuộc mẫu người dễ bị rối loạn và nhậy cảm cực độ. Dáng mảnh khảnh, tầm thước, tóc mượt, vẻ bệnh hoạn, nét giao động không ngừng hiện ra trong đôi mắt nhỏ màu xám, đôi môi lợt lạt hay mím lại một cách rất bất thường và cương quyết. Anh đã quen biết hầu hết các người khách, vậy mà trước mặt họ, vẫn tỏ ra lúng túng và không tham dự vào các cuộc chuyện trò chung. Mọi người cố gắng lôi kéo, giúp anh vượt qua sự cả thẹn để có thể cảm nghe tự nhiên hơn trong nhóm.”

Nhưng khi Dostoievski chế ngự được sự cả thẹn của mình thì ông lai hoàn toàn biến đổi. Nhận xét điều này, Adoty Panayeva viết:

“Do tuổi trẻ và tính dễ bối rối, anh không biết làm cách nào để tự lèo lái mình. Vì vậy, anh không giấu diếm được cái tánh tự cao tự đại gây nên từ những thiên khiếu hiểu biết về văn chương, từ sự thành công của Những Người Nghèo Khó và các lời ngợi khen của các nhà phê bình sáng giá. Giữa một nhóm các nhà văn trẻ đầy tham vọng, cố tranh đấu để xây dựng tiếng tăm trong giới văn chương thủ đô, hẳn nhiên Dostoievski không tránh được lỗi lầm tai hại. Các nhà văn trẻ này dễ dàng bị sỉ nhục vì cách cư xử không mềm mỏng của anh như ngầm ngụ ý rằng tài năng anh cao siêu hơn họ. Vì vậy, họ tìm cách tẩy trừ anh, châm chích sự tự phụ của anh xuyên qua các cuộc trò chuyện của họ. Tourgueniev là bậc thầy trên lãnh vực ấy. Ông ta bày mưu tính kế để lôi kéo Dostoievski vào trong các cuộc tranh cãi và cuối cùng lèo lái anh đến sự tức bực dữ dội. (...) Dostoievski sôi nổi biện hộ quan niệm của mình bằng những lời thốt ra trong cơn giận khủng khiếp, đâm trở thành lối bịch. Tourgueniev bèn chộp ngay lấy, cắn thậ ghi vào óc như những dữ kiện sẽ làm giải trí được cho ông ta (...).”

Cả thẹn, vụng về trên cách cư xử, tâm tư lại quen lối suy nghĩ của giới nghèo khó, Dostoievski đâm ra nghi ngờ tất cả lời nói cử chỉ của những người *ông từng xem là bạn*. Nhà văn cảm thấy bị lãng nhục và cho rằng họ ganh tị với tài năng ông nên đã cố ý nói lên những điều làm giảm giá trị tác phẩm ông, bôi nhọ ông, đánh gục ông.

Trong một cuộc họp tại nhà Dostoievski, khi từ sau bếp bước vào phòng khách ngay chính lúc Belinski, Ogaryov, Herzen đang cười to trên một câu chuyện kể nào đó của Tourgueniev, nhà văn nghĩ rằng họ đang nói về mình, nên phóng nhanh ra cửa và biến mất hẳn trong một giờ đồng hồ.

Khi đánh liều đi tìm, Tourgueniev nhìn thấy nhà văn đang lang thang trên đường phố dưới độ thời tiết lạnh khủng khiếp. Gặp Tourgueniev, Dostoievski bật kêu lên:

“Chúa ơi, thật không thể chịu nổi! Cứ nơi nào tôi hiện diện thì nơi ấy người ta cứ đi theo mà cười cợt. Còn anh, khốn nạn cho tôi là từ ngay cửa tôi đã bắt gặp anh đang chế giễu tôi như thế nào rồi. Vậy anh còn không biết xấu hổ u?”

[]

II.

I.

Sau khi trải qua mùa hè 1845 tại nhà Mikhail ở Reval, Dostoievski trở lại St. Pétersbourg vào tháng 8. Trạng thái hoan hỉ trôi nhanh; bấy giờ nhà văn lại phải đối diện với những dự cảm thê lương trước mắt. Lần đầu tiên, ông nhận biết mơ hồ rằng món quà tài năng mà Thượng Đế ban phát, ông sẽ không dễ dàng thu hưởng mà không đánh đổi một cái giá ghê gớm nào đó. Chàng tuổi trẻ bước vào nghiệp văn chương dưới một vùng hào quang rực sáng, bỗng dưng, trong khoảnh khắc bất chợt, đã mừng tưng ra những nỗi gian truân đang đợi chờ ông.

Ông viết cho Mikhail:

“Em nghe nản làm sao khi trở lại Pétersbourg! Pétersbourg và tương lai quả là đáng sợ, tan hoang, buồn thảm; và trên hết, nó tàn nhẫn đến nỗi khiến em nghĩ rằng nếu như có phải chấm dứt cuộc đời ngay lúc này đây, em tin là mình chết được trong nỗi hân hoan.”

Lúc ở nhà Mikhail, Dostoievski đã bắt tay vào tác phẩm *Nhi Trùng*, bấy giờ trở về Pétersbourg, ông lại tiếp tục viết nó.

[Về sau, trong *Nhật Ký Một Nhà Văn*, Dostoievski vẽ lại cho thấy thời gian tháng 12/1845 ông đọc vài chương của tác phẩm này như thế tại phòng khách nhà Belinski: “Belinski sắp xếp một dạ tiệc (điều gần như ông chưa từng làm) và cho

mời những bạn thân. Tôi nhớ có cả Ivan Tourgueniev. Anh này lắng tai nghe chỉ một nửa những gì tôi đọc, khen ngợi nó rồi từ giã, về vội vàng ghé góm, để đến một nơi nào đó. Ba hay bốn chương tiếp được đọc lên đã làm Belinski vui thích (dù trên thực tế chúng chẳng đáng giá như vậy).]

Grigorovich và Annenkov cũng có mặt trong buổi đọc tác phẩm đêm ấy. Grigorovich kể:

“Belinski ngồi đối diện Dostoievski, lắng tai nghe như uống từng chữ, vẻ rất vui thích trên vài đoạn.”

Riêng cái nhìn Annenkov lại khác:

“Belinski rất hoan hỉ với tác phẩm này do bởi thể thức, tính cách nghiên cứu và chủ đề lạ lùng của nó (...) Nhưng tôi nhận thấy tại buổi đọc truyện, Belinski vẫn còn vài thận trọng nào đó mà ông cho rằng không cần thiết để phô bày ngay ra trong giây phút ấy.

Annenkov đã nghĩ đúng. Thái độ Belinski trong lần “chạm trán” đầu tiên với *Nhị Trùng* có nhiều thoái thác. Mặt khác, về sau, thật khó để giải thích sự chuyên tiếp thịnh linh từ ngợi khen đến tàn nhẫn chê bai của nhà phê bình nổi tiếng sắt đá này theo tác phẩm nói trên.

Ngày 15/1/1846, nhà Tổ Hợp Pétersbourg cho xuất bản *Những Người Nghèo Khó*.

Ngày 30/1/1846 lại đến phiên *Nhị Trùng* chào đời dưới sự xuất bản của nhà Tổ Quốc do Krayevski chủ trương

2.

Sau khi *Nhị Trùng* được giới thiệu với công chúng, Dostoievski viết gửi Mikhail như sau:

*“Golyadkin mười lần hay hơn Những Người Nghèo Khó. Tất cả bạn bè em đều bảo rằng kể từ Những Linh Hồn Chết của Gogol (để rồi chẳng có cuốn nào khác giống như thể chào đời trên đất Nga), quả thật *Nhị Trùng* đúng là tác phẩm của một thiên tài. Họ còn nói nhiều nữa kìa. Tất cả đều nhìn em với những kỳ vọng lớn lao. Tin em đi! Golyadkin sẽ đem lại cho em sự thành công dữ dội.*

Nhưng một sự thật trái ngược với nỗi chờ mong của Dostoievski là *Nhị Trùng* bị giới phê bình và cả độc giả đón nhận bằng thái độ thật lãnh đạm.

Tháng 2/1846, trong bài tường thuật trên tờ Tổ Quốc về *Những Người Nghèo Khó* và *Nhị Trùng*, viết về tác phẩm sau, Belinski đâu có ngợi khen thì vẫn kèm theo rất nhiều câu chỉ trích nhẹ.

Ví dụ ông vừa viết

“Nhân vật chính là một gã khùng. Một khái niệm táo bạo được tác giả đưa ra với kỹ xảo lạ lùng”,

lập tức sau đó tiếp:

“Dù vậy, hầu hết độc giả Pétersbourg đã phản ánh ý kiến nhất trí rằng tác phẩm này phác họa một vấn đề kỳ quái và được xem là chán kinh khủng.”

Hoặc vừa cố gắng biện hộ cho chàng văn sĩ trẻ:

“Có nhiều đoạn tuyệt diệu trong tác phẩm Nhị Trùng”,

Belinski cũng lại vừa “quát” nhà văn:

“nhưng dấu tuyệt diệu, những đoạn ấy vẫn có khuynh hướng làm mệt mỏi độc giả khiến tác phẩm đắm thành nhạt nhẽo.”

Sau đó, Belinski đưa ý kiến riêng rằng:

“Tất cả những câu chuyện được cấu trúc từ một trái quả tài năng chưa chín đủ thì thường thiếu một ý nghĩa tương xứng về những điều gọi là ‘khéo thuật, hài hòa và kích tác’.”

Những lời phê bình này dễ dàng đánh gục Dostoievski

3.

Từ Belinski, Dostoievski học được bài học hiểu biết sâu xa “làm thế nào để sống còn trong thế giới văn chương”

Sự thật, Dostoievski là một người yếu thần kinh, dễ xúc cảm. Áo tưởng về sự thành công xã hội nhanh chóng biến mất sau khi bất ngờ bị đánh thức từ giấc mơ tuyệt diệu để gặp ngay những sự thật tàn nhẫn. Nhà văn trải qua sự hoan hỉ khích động theo những tán dương của Belinski về tác phẩm thứ nhất bao nhiêu thì lại buồn khổ tuyệt vọng bởi các nhạo báng chê bai của chính nhà phê bình này trên tác phẩm thứ nhì bấy nhiêu. Những cơn khủng hoảng thần kinh vốn sẵn có, nay đưa đến nhiều hơn từ các người bạn từng ca tụng, yêu chuộng ông đạo trước.

Nhà văn viết cho Mikhail:

“Điều kinh tởm pha lẫn dằn vò em đang nhận biết chính là Belinski và bạn hữu em đã không hài lòng về tác phẩm ấy, sau lại gắt gao chỉ trích. Mọi người –luôn cả độc giả- đều nhận ra rằng Golyadkin thật vô hồn, nhàm chán và không đáng đọc (...) Phần em lại bị rơi vào sự nản lòng dữ dội. (...) Golyadkin trở nên đáng tởm với em. Có nhiều đoạn được viết ra một cách vội vã ngay chính lúc em đang mệt mỏi nhất. Cảnh đó là vài trang xem ra khá nhưng có điều dơ bẩn, giống như một thứ văn chương sọt rác (...) Em đâm phát sốt vì ghê tởm chính mình.

Cuối thư, lần nữa, Dostoievski vẫn không bỏ tánh tự cao tự đại:

“Tuy nhiên, em vẫn chỉ ở ngôi vị hạng nhất và em hy vọng điều này vẫn cứ mãi như thế.” []

